

işrak, ruhun renkleri

Hashim Cabrera

HECE

inceleme

Türkçesi
İbrahim AYBEK

Hashim Cabrera: 1954 yılında Sevilla'da doğmuştur. Çocukluğunu ve gençliğini Kurtuba yakınlarındaki Almodovar del Rio kentinde geçirmiştir. 1972 yılında resim yapmaya başlayan sanatçı izleyen yıllarda dünyanın birçok ülkesine seyahatler gerçekleştirdikten sonra 1983 yılında Almodovar del Rio'ya geri dönmüştür ve halen Kurtuba'ya bağlı bu kasabada yaşamaktadır. Hashim Cabrera otuz yılı aşkın süredir birçok farklı alanda ve dalda çalışmış bir sanatçıdır. Sanatçı görsel sanatların çoğunu bir amaç olarak değil çağdaşlığın ve büyük kargaşanın getirdiği farklı problemlere yaklaşımlar geliştirmek için deneyimlemiştir. Cabrera bu plastik üretiminin yanında, edebi ve şiirsel daha teorik önermeler geliştirdiği bir yol izleyen bir yazardır.

90'lı yıllarda, Japon, Orta Doğu, Magrib, ve Akdeniz kültürel alanları üzerine kafa yoran sanatçı, kültürel etkileşimler üzerine eğilen farklı eserler vermiştir. İspanya'da bulunan İslam Topluluğu'nun Belgeleme ve Yayın Merkezinin kurucuları arasındadır. Çağdaş düşünce dergisi olan Yeşil İslam (Verde Islam) dergisinin kuruluşundan itibaren beş yıl yöneticiliğini yapmıştır. İspanyolca yayın yapan www.webislam.com web sitesinin sanatsal ve kültürel alanlarda danışmanlığını yapmaktadır.

Avrupa Parlamentosu bünyesinde yürütülen ve Akdeniz'e kıyaslı olan ülkelerin sanatçıları arasında kültürel ve sanatsal etkileşimi amaçlayan *Ras el Hanut* proje grubunun aktif olarak üyeliğini yürütmüştür.

2000'li yıllarda sanatçı yeni teknolojik imkânları da içine alan kültürler arası değişim projelerinde yer almıştır.

Sanatsal olguları, felsefi bağlamlarla ilişkilendiren Cabrera çeşitli seminerler, konferanslar, kurslar vererek sanatsal çizgisine devam etmektedir. *Günnümüzde Rubun Renkleri* isimli bir araştırma projesi yürütmektedir.

Yazarın *İslam ve Çağdaş Sanat (Islam y arte contemporáneo)* adlı eseri İbrahim Aybek çevirisi ile Türkçeye kazandırılmıştır. (HECE Yayınları, Ankara, 2017)

İbrahim Aybek: 1987 yılında Konya'da doğmuştur. Şemsi Tebriz-i Hazretlerinin türbedarı olan (Derviş) Ahmet Günhan'ın ikinci kuşak torunudur. İlk ve Orta öğrenimini Konya'da tamamladı ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Mimarlık alanında öğrenim gördü. Öğrenci değişim programına katıldığı Portekiz'de Portekizce öğrendi ve Portekizce üzerine çalışmalar yaptı. Üniversite hayatında fotoğrafçılık dersleri almıştır. Yıldız Teknik Üniversitesinde, üyesi olduğu plastik sanatlar kulübünde Ebru sanatına yöneldi. İspanyolcanın gölgesinde kalan Portekizcenin Türk okuyucular tarafından kolay anlaşılması ve kolay öğrenilmesine yönelik çalışmalar hazırladı. İberya'da bulunan Endülüs Emevi mirası ve Avrupa'daki Osmanlı mirasını konu edinen *Aicha* isimli amatör belgesel çalışmasını yayınladı. Konya'da özel bir şirkette mimari tasarım alanında çalıştı. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı-TİKA Mozambik ofisinin kurucu koordinatörlüğünü yapmıştır. Türkiye Yazarlar Birliği üyesi olan Aybek Portekizce, İspanyolca ve İngilizce bilmektedir. Fransızca okumaktadır.

Yayınları: *30 Günde Portekizce*, Fono Yayınları, Ocak 2013 İstanbul; *Portekizce Temel Dil Bilgisi*, Delta Kültür Yayınları, Eylül 2017, Ankara; *Amatör Belgesel Çalışması*; Aicha-2014/Avrupa'da İslam Mirası.

Çevirileri: *İslam ve Çağdaş Sanat*, HECE Yayınları, Ankara, 2017 (İspanyolcadan çeviri).

işrak, ruhun renkleri

Rengin bütüncül olarak yorumlanmasına dair bir deneme.

HASHIM CABRERA

İspanyolcadan Çeviren:
İbrahim Aybek

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 548

İnceleme

•

Orijinal adı: *isbraq, los colores del alma*

•

Resimler, Fotoğraflar, Plastik ve Grafik eserler: Hashim Cabrera

•

©Hece Yayınları

•

Editör: İbrahim Demirci

•

İşpanyolcadan çeviren: İbrahim Aybek

Çevirinin Arapça danışmanı: Ali Akber Kashoor

•

Birinci Basım: Ekim 2019

•

Kapak Tasarımı: www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık: www.hece.com.tr

•

ISBN: 978-605-7547-37-8

•

Baskı: www.dumat.com.tr

•

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr www.hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

Giriş /	11
1. Işığın Fiziği ve Rengin Fizyolojisi /	19
2. Işık Metafiziği ve Renk Olguculuğu /	25
3. Çağdaş Hayal Âlemi /	33
4. Kültürden Artakalan Küller /	41
5. Kavramsal Sanat ve Hayal Âleminin Yeniden Kazanılması /	47
6. Rengin Dil Bilgisi, Söz Dizimi ve Anlamlandırılması /	51
7. Birleşik Duyum ve Benzetim /	65
8. Işığın Sürgünü ve Görüşün Ayak İzleri /	73
9. Işık, Renk ve Gölge /	83
10. Sembolik ve Mecazi Renk /	95
11. Hayalî Renk ve Nuranî Beden /	103
12. Letaifler ve Renk /	107
MAKAMLAR /	115
Beyaz Işık ve Karanlık Madde /	117
Misafirperverliğin Sarı Toprağı /	131
Işık Tayfında Kırmızının Yitimi /	137
Uzak ve Arındırıcı Mavi Sema /	145
Kutupların Yamacındaki Siyah Işık /	153
Yeşilde Gizli Bir Bilmece /	157
KAYNAKÇA /	171

işrak, ruhun renkleri

*Bir vakit Musa genç adamına demişti ki:
“Durup dinlenmeyeceğim, senelerce yürümem gerekse de
iki denizin birleştiği yere kadar varacağım.”*

(Kehf suresi 60. ayet)

Benim görüşüme göre; Batı sanatında sanatçıları zihniyetin üstünlüğünü, sanatın içeriği ve bağlamı, çalışmanın öznesi ve nesnesi olarak ele almayı kabul etmek zorunda kalmalarının zamanı çoktan geldi de geçti bile. Bununla birlikte 20. yüzyıl sanatının maddi, manevi ya da kavramsal esinlerin kaynağının ancak teknik anlam şartlarının oluşturulmasıyla mümkün olduğunu kabul etmeleri de gerekti. Bu duruma sadece Duchamp'ı, Kandinsky'i, Klee'yi ya da Boccioni'yi örnek vermek yeterli. Yine aynı şekilde açıktır ki teknolojinin sanatsal pratik üzerindeki etkisi, özellikle iletişimin dijitalliği ve teknolojisi sanatı ucuz bir özel efektte indirgemıştır: Yani çeşitli programlama hünerleri ya da ucuz efektlerle büyüleme anlam inşasının değerlerinin yerini almıştır.

Roy Ascott. *Sanat ve Görünen Zihniyet*

Yirmi yılı aşkın süredir kültür¹ ve doğa, mekân ve obje, insan ve dünya görüşü² arasındaki bağlantıyı en iyi şekilde anlamama yardımcı olan biçim problemi üzerine kafa yorduktan sonra bu yüzyılın başlarında kendimi, -hemen hemen önceki tüm çalışmalarımın, görsel sanatların ve kendi hayat görüşümün en temel ufuklarından birini kısıtladığının farkında olarak- renklerin dünyasına dalmış buldum ve bunu bir amaç gütmeyen yaptığımı da söyleyebilirim. Bu eksikliği gidermenin ve bütüncül şekilde bu kaygan ve beşerî dünya ve kavramsallaştırma için en zor çözümlenen büyüleyici ufuk üzerine tefekkür etmenin derin ihtiyacını hissettim.

Üniter ve sentetik açıklama izlerinin bizi özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren sadece analitik ve indirgemeci bir tavıra sürükleyen son dönem modern düşüncesine çok ayak uydurmayan bir durumda olması nedeniyle başlangıçta bir dizi zorlukla karşılaştım. Bu nedenle, renk olgusunu üniter ve genel geçer bir açıdan ele alma merakım zirveye çıkarken postmodern düşüncenin sınırları, açıklama dili bir taraftan bana, ışık fiziği, görsel algılama psikolojisi ve fizyolojisi, anlam bilimi ve sembiyolojisi vb. gibi alanlarda kapsamlı analizin konusu olan çeşitli kesitler sunarken diğer taraftan olguyu üniter ve bütüncül³ bir açıdan kendi bağlamında ele almama izin vermiyordu.

Sıra fizik, fizyoloji, psikoloji, algı ve anlam bilim gibi renk olgusunu ele alan farklı oku-

¹ CABRERA, Hashim. “De la naturaleza e las culturas”. Casa de la Cultura

² CABRERA, Hashim. (2017). *İslam ve Çağdaş Sanat*. Hece Yayınları.

³ (Yunancada holos kelimesi hepsi, tümü, tamamı demektir) Akademi Lügatinde Holizm: “Herhangi bir hakikatin anlamının onu ortaya koyan öğelerin toplamından daha öte olduğunu savunan bir doktrindir.” Bir sistemin özellikleri, sadece öğelerinin toplamından ibaret olarak belirlenemez ya da açıklanamaz. Bu nedenle, bütüncül(holistik) bakış açısı, tek bütünün farklı parçalarına, yapısal söylemlerine ilişkin bağlar ve ilişkiler kurulması yoluyla yaklaşımlar getirmeyi gerektirir. Parçalar birbirlerine bağımlıdır, dolayısıyla bütüne bağlıdır. Bu nedenle bütüncül ve bütüncüleştirici bir bakış açısından söz edilebilir.”

⁴ Henry Corbin (1903-1978). Fransız düşünür, Heidegger'i ilk çeviren kişi, Louis Massignon'un öğrencisi, Jacques Lacan ve Carl Jung'un yakın arkadaşıdır. 20. yüzyıla ait kültürler ve dinler hakkında araştırma projesi olan Eranos Düşünce Grubu'na katılmıştır. Sorbon Üniversitesi'nde, Tahran Üniversitesi'nde doğu ve batı geleneklerine ait düşünsel, kültürel ve ruhsal köprüler kurma gibi muazzam bir görevi üstlenerek dersler vermiştir.

⁵ Mundus imaginalis. Ve aynı zamanda Logos, klasik Yunan felsefesindeki varoluşsal akıl; hakikati, bütüncül, birleşik ve kozmik bir şekilde kavramaya yarayan bir araçtır. Bu logos hayal evrenini, mana âlemini –Arapçada Âlem-i Misal'i oluşturarak tezahür eder ve her zaman önermelere bağlı olan pratik ya da araşsal akılla birlikte bir özerkliğe sahiptir. Ideallerin ya da modellerin kavramsal âlemi ile hassas alguların dünyası arasında bir ara bulucu ufuktur. Corbin'e göre “bedenlerin ruhlaştığı ve ruhların ete kemiğe büründüğü” bir zihni seviyeden bahsedilmektedir ve aktif ve yaratıcı şekilde hayal etmenin fitri aracıdır. Bu durum, fantezi ya da halüsinasyon ile karıştırılmamalıdır çünkü bunların tabiatları ve ifadeleri kaotik değil, aksine bağlayıcı ve yaratıcıdır.

malar arasındaki muhtemel bağları yorumlama ve uyumsuzlukları açıklamaya izin veren ufuk ortaya koymaya geldiğinde kendimi büyük bir sorunla karşı karşıya buldum. Evet, yeterli derecede itibarı bulunan önceki birkaç çalışmayı yabana atmıyorum. Hâlâ rengi üniter bir olgu olarak ele alan -Kandinsky, Gerstner, Albers ya da Klee'ninkiler gibi- belirli araştırmaların tamamen farkındayım, hatta zaten bu çalışmalar beni heyecanlandırdılar ve sonunda bu heyecan verici çalışmayı hazırlamaya ittiler.

Ancak bu araştırma işine beni sürükleyen en kesin güç Henry Corbin⁴'in rengin bütüncül algılamasını ve hissedilmesini mümkün kılan yapıları kavramama yardımcı olan metinlerini okumamdan kaynaklandı. Onun hayal âlemi⁵ hakkında detaylı açıklamaları ve özellikle de İşrakilik akımının Müslüman dervişlerinin ışığın hikmeti üzerine kurulu ve renk hâdisesi hakkında şaşırtıcı derecede üretken önsüzü deneyimleri hakkındaki araştırmaları, bana bir yorum modeli olduğu kadar bu denemeyi ve pratiği destekleyen en önemli malzemeleri sunmasıyla oldukça katkı sağladı.

Önceki çalışmalarla ve bahsedilen sorunların bilinciyle, renk olgusuna bütüncül, üniter ve bütünlendirici bir pencereden bakmaya, bu olgunun günümüzde indirgendiği çeşitli analitik kesitleri birbiriyle ilişkilendiren açıklayıcı bir aygıt geliştirmeye olanak sağlayan yorumsal bir ufuk bulma isteğimi bastırmaya çalıştım. Ancak böylece hem bu uyumsuzlukların bazılarının manasını bulabilirdim hem de yeni bağlar ve ilişkiler kurabilirdim. Kesinlikle bunların hepsi, renge dair kendi şahsi deneyiminin üniter özel bir olgusu, bütüncül ve bütünlendirici bir ufku olarak canlı ve çağdaş bir okumayı başarmak içindi.

İşrak, Rubun Renkleri; rengin 20. yüzyılın günümüze uzanan bazı yeniliklerinin sonuçlarının mirasçısı ve aynı zamanda da yeni teknolojilerin patlak vermesinin ve geleneksel irfan gibi yeni bilimsel modellerin ürünü olarak doğan çağdaş sorunlardan yola çıkan bir çalışma-

dır. Bu yolculuğuma sadece farklı akımlar ve fikir gelenekleri arasındaki anlaşmazlıklardan çıkarak başlamadım özellikle de renk olgusunu analitik, indirgemeci, mekanizmacıⁱ ve baskın şekilde çözümleyici bir kavrayışla inceleyen farklı disiplinleri ve ufukları ele aldım. Bu öyle bir sorunsal ki, bilim bize disiplinler arası incelemeyi, bütüncü bakışı, parçalı bakışı, ortak alan teorisini ve aralarında bağlantı kurmayı sundukça ortaya çıkan yeni dünyevi bakış açılarıyla bu sorunsalın artık mazide kaldığı ispatlanmıştır.

Günümüzde artık analitik uğraşın abartılmasının, önemli görsellerimizin, temel manada biçimlerin ve renklerin, uzun bir uzlaşma sürecinin ve politik kültürel *aggiornamento*ⁱⁱ ya maruz kalması ve daha da güncel manasıyla pazarlanması ve reklamlar aracılığı ile ayağa düşürülmesinin bir sonucu olarak, sayısız biçimde ortaya çıkmalarına ve sınıflandırılmalarına, açıklanmalarına ve ifade güçlerinde açık şekilde soyutlanarak çok zayıf manalarla mesnetsiz mecazlara çekilmelerine ön ayak olduğu gerçeğini çok zorlanmadan anlıyoruz.

Diğer yandan, anlam bilimi bize bir simge ve bir iletişim aracı olarak renkler hakkında bir araştırma başlatmak için ideal bir eksen sunsa da bütüncül bir bağlamda bakıldığında anlam bilimi sadece fikirleri, renklerin çağrışımlarını, modellerini, tasvirlerini, fiziksel özelliklerini, duysal algılarımızı ve duygusal deneyimlerimizi birleştiren bir yoruma dönüşür. Bu bağlam sadece biz insanlar tarafından hayal âleminin sınırında, benliğin öznel âleminde ve ruhun bütünleşik evreninde eninde sonunda yaşanabilir.

ⁱ Mekanizmacı (*mecanista*): Mekanizmacılık; kâinatın, nesnelerin yer değiştirme prensibine göre, tıpkı mekanik bir saatin motoru gibi kendini tekrar eden bir makine gibi çalıştığını öne süren Newton ve Descartes gibi düşünürlerin savdukları fikri modellemelerdir. Bu modelleme kuantum fiziğinin bulunuşuyla geçerliliğini yitirmiştir. Denemede çok sık geçen önemli anahtar kelimelerden birisidir. (Romen rakamları ile yazılan dipnotlar çevirmen notudur.)

ⁱⁱ *Aggiornamento*: İtalyanca “güncelleme” manasında kullanılan deyim.

⁶ Bu deneme; Geothe'nin renklere kafa yormasına, bilimi ve düşüncüyü kullandığı en çağdaş şekilde ele alırken kullandığı bütüncül ve vurucu tarzına, daha o dönemlerde pozitif bilim olarak adlandırılan kütle ve yer çekimi modellemesi ile ilgilenen Newton'un Renk fizliğini alaşağı eden entelektüel ve tutkulu -İdeal ve Romantik'e daha yakın olan sanat tarihi yazımı tarafından basite indirgenen değerlerine, biçimde çok şey borçludur. Farbenlehre isimli eserinde Goethe; Batı düşüncesinde maddi yönlerin yanında elle dokunulmayan, o meşhur Faust'unun modern dünyanın bütün başarılarını elde etmek için sattığı ruhlar âlemine ait yönlerini de hesaba katan bütüncül bir geleneğin devamını getirmekteydi. Muhtemelen bu önceki tefekkür olmasaydı Kandinsky için görsel sanatlar alanındaki üniter önermelerini ortaya atmak çok zor olacaktı.

⁷ Ufku geniş dervişlerden oluşan İsrakilik akımı Şahabeddin Sühreverdi Maktûl tarafından 12.yy'da oluşturulmuştur ve İran'da günümüze kadar gelişim göstermiştir. İsrak gün doğumu, şafak, ışığın ilk zuhuru manasına gelir. İç dünyanın tanınmasının ışığın görmeyele ilgili yapısı ve ışık gölge oyunları aracılığı ile mümkün olacağını ortaya atan bir felsefeden, kökenlerini Ahura Mazda'ya inanmayı ve Zerdüştlüğü ortaya çıkaran kitap olan Avesta'dan alan ancak bunu bütüncül ve İslamın ikilikçi olmayan Tevhidi perspektifinden yapan manevi bir hayat boyutu olgusundan bahsedilmektedir.

Böylelikle, günümüzde kendimizi renk hakkında bütüncül bir sözcük dağarcığı ortaya koyabilmek adına hiçbir mutabakat ya da ortak kriterin ortaya atılamaması, tam aksine fikir ayrılıkları, çelişkiler ve ihtilafların bulunması durumuyla karşı karşıya buluruz. Renk teorisinde ve renk olgusunun ele alınışında ortak kriterlerin bulunmaması, her zaman renk dairesinin tamamlanmasında ve renkler dizisinin kökensel türeyişinin tatmin edici şekilde açıklanmasında büyük problemler doğurmuştur.

Goethe bu soruna Newton Fiziğine yaptığı eleştiride değinmişti. *Farbenlehre*'sinde yani renk teorisinde renk spektrumunda görünemeyen yerlere, yani ışığın metafiziğine ve rengin o dönemde hiç ele alınmamış ya da fizyolojik boyutu ya da fosfenizmⁱⁱⁱ gibi bilinmeyen yönlerine işaret ediyordu. Bizi, görsel olarak algıladığımız renklerin aslında görme organına yabancı şeyler olmadığını, ancak bunların *kendi renklerini üretme* potansiyeli bulunduğunu söyleyerek uarmaktadır. Goethe, tıpkı Van Gogh ve diğer öngörülü düşünürler ve sanatçılar⁶ gibi renklerin kaynağının arayışındaydı.

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısı boyunca bu tutkulu ayak izlerini izlersek, Henry Corbin'in; Batı düşüncesinde ve manevi âleminde olduğu kadar Doğu ekseninde de, ışık ve renk üzerinden kültürler arası engin bir birikimi ortaya çıkaran bazı ilginç bağlantıları ve önceden ele alınmamış yönleri açığa çıkartan bazı tarihsel öngörüye sahip deneyimleri derinlemesine ele aldığımızı görürüz. Corbin'in bu inceleyici eseri aracılığıyla örneğin Şahabeddin Sühreverdi Maktûl'ün ışık metafiziğini ve ışık fizyolojisinin gizli ve hassas sınırlarını, renkle ilgili duyuusal deneyimler ile ruhsal ve duygusal durumlar arasındaki etkileşimleri keşfe çıkan Fars İsrakilik⁷ akımının dervişlerinin görmeyele ilgili deneyimlerini öğrenebiliriz.

ⁱⁱⁱ İspanyolca metinde geçen "luminoso" kelimesi sözlük manası olarak "ışıksal" demektir. Metinde iki tip ışıktan bahsedilmektedir. Fiziksel ışıktan bahsedilirken "ışıksal" manevi ışıktan bahsedilirken "nurani" kelimesi tercih edilmiştir. (ç. n.)

Bu doğulu düşünürler ta Orta Çağ'ın şafağının henüz söktüğü zamanlarda ufuk açıcı deneyimleri aracılığı ile muazzam bir görev olan renkleri yorumlama işini başarmışlardır. Öyle deneyimler ki, bize o diğer 'fizyolojik renkleri' aktarmaktadırlar, öyle ki sonraki zamanlarda, Goethe *Farbenlehre* isimli eserinde bunlardan bahsetmişti ve geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru Doktor Francis Lefebure'ün fosfen ve beynin görsel algılamaları üzerine yaptığı deneysel çalışmayı desteklemişlerdi. Bu deneyimlerin beyinsel fizyolojik yönleri aynı zamanda birleşik duyu olgusu hakkındaki daha çağdaş nörolojik araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan, günümüzde yeni teknolojiler eşi benzeri görülmemiş yeni araçlar sunmaktadır. Dijital teknoloji ve lazerle çalışabilme imkânı renklerin ilk kaynaklarının incele-nerek yorumlanmasına ve onların renkli ışıklara ait bir deneyime doğrudan dayandırılmalarına ilişkin yaklaşım geliştirmeye izin vermektedir. Bu doğulu dervişlerin tedrisatlarındaki görmeyle ilgili tarifler ile çağdaş bilimsel modellemenin önermeleri arasında ortaya çıkan örtüşme ve çok sayıda özel durum, bizleri şaşkına çevirmektedir.

Bu örtüşmelerin bize renk dünyasını oluşturan farklı yönler ve ufuklar arasındaki bağları gösterdiği ya da bunlar arasındaki çelişkilerin doyurucu şekilde algılanmasına yol açtığı düşün-üldeğinde anlatım gücü ve etkisi şaşırtıcı düzeydedir. Bu yeni teknolojilerden faydalanarak, renklerin ilk kaynakları, renkli ışıklar hakkında çalışabiliriz ve hiçbir madde ya da başka bir deyişle pigment olmadan renk olgusunun ilk belirtilerini, ışık olayının ilk kayda değer izini inceleyebiliriz.

İşrakiliğin penceresinden bakıldığında; Goethe'nin yaklaşımları, 20. yüzyılın yenilik-lerinin belirli önermeleri ve çağdaş bilim ve düşüncenin bazı genelgeçer tezleriyle, renk olgusunun farklı bölümleri birbiri ile daha alakalı gözükmektedir. Yani renklerle ilgili yeni